

Afdialektalisering på Bornholm – det sidste stadie?

AF ANNE LARSEN OG ANDREAS CANDEFORS STÆHR

Nyere studier af bornholmsk dialekt viser, at afdialektaliseringen blandt unge talere på øen er så fremskreden, at dialekten i princippet kunne erklæres død blandt denne gruppe talere. På trods af dette viser denne artikel, hvordan dialekten alligevel kan karakteriseres som ”levende” i en eller anden forstand. Ud fra et sprogligt etnografisk perspektiv undersøger vi, hvordan dialekttræk stadig anvendes i bestemte situationer blandt unge bornholmere. Selvom standardiseringen *er* en realitet i de unge bornholmeres umarkerede hverdagsprog, viser undersøgelsen, at dialekten (ofte i en stiliseret form) alligevel har særlige kommunikative funktioner blandt de unge, at dialekten ideologisk set er til stede, og at den stadig bliver tilskrevet nye betydninger i bestemte hverdagskontekster.

1 Introduktion

Bornholmsk dialekt eller bornholmsk, som dialekten omtales af både ældre og yngre bornholmere, er interessant af flere grunde. Ud over at være den eneste østdanske dialekt, efter at Danmark i 1600-tallet tabte Skåne, Halland og Blekinge til Sverige, er bornholmsk også karakteriseret ved at være forskningsmæssigt underbelyst – særligt fra et sociolingvistisk sprogforandringsperspektiv (se dog Thomsen 1908; Wimmer 1908; Geist & Larsen 1974; Pedersen 2009; Kristiansen 2015 for studier af dialekten). Bornholmsk dialekt er endvidere interessant, idet øen som sprogsamfundet befinder sig i et meget fremskredent stadie, hvad angår afdialektalisering (Maegaard & Monka 2020; Stæhr & Larsen 2020). Dette muliggør et unikt indblik i, hvad der kan karakteriseres som det (måske) sidste stadie i en standardiserings- eller afdialektaliseringsproces. Og det er netop et sådant indblik, vi ønsker at give i denne artikel¹.

Traditionel bornholmsk dialekt adskiller sig fra standarddansk både grammatisk og fonetisk, ligesom der også er markante forskelle, hvad angår leksikon og prosodi (se Maegaard 2020: 16 for en gennemgang). Som en del af projektet ”Dialekt i

¹ Denne artikel bygger på resultaterne fra en tidligere publiceret artikel: Stæhr & Larsen (2020).

Periferien” (Maegaard 2020) foretog vi en kvantitativ undersøgelse af sproglig forandring på tværs af generationer på Bornholm (Maegaard & Monka 2019). Denne undersøgelse viser, at der i dag er store forskelle på, hvem der bruger dialekten på tværs af yngre og ældre generationer på Bornholm. Der er nemlig sket en drastisk sprogforandring fra bedsteforældre- og forældregenerationen til den unge generation (14–15 årige), hvor dialekttræk fravælges til fordel for et mere standardnært sprog. Undersøgelsen konkluderer også, at standardiseringen eller afdialektaliseringen er mere fremskreden på Bornholm end i Nord- og Sønderjylland, som er de dialektområder, der sammenlignes med. Standardiseringen blandt den yngre generation på Bornholm er så fremskreden, at der slet ikke blev fundet forekomster af de udvalgte dialekttræk, der studeres kvantitativt i undersøgelsen (negationen ”inte” udtalt enten [’endə] eller [’øndə], ”k” før fortungevokal som i [’jigə] istedet for [’kigə] og palatalisering af ”n” i ”den”² [dæŋ] (se Maegaard & Monka 2020: 35).

Fortællingen om bornholmsk dialekt kunne i princippet slutte her, idet man kunne erklære dialekten for død blandt unge. På trods af dette vil vi i denne artikel vise, hvordan dialekten alligevel kan karakteriseres som ”levende” i en eller anden forstand. Ud fra et sprogligt etnografisk perspektiv (Copland & Creese 2015; Shaw et al. 2015; Stæhr 2018) undersøger vi, hvordan nogle dialekttræk stadig bruges i bestemte situationer blandt unge bornholmere. Selvom standardiseringen *er* en realitet (i det umarkerede hverdagsprog) blandt unge bornholmere, og selvom fortællinger om dialektudøvelse er hyppigt forekommende på Bornholm, finder vi alligevel, at dialekten har særlige kommunikative funktioner blandt de unge. Vi finder også, at dialekten er ideologisk set til stede og stadig bliver tilskrevet nye betydninger i bestemte hverdagskontekster. Derfor undersøger vi, hvordan dialekttræk anvendes blandt unge bornholmere i forskellige online og offline hverdagskontekster, hvilke interaktionelle funktioner stiliseret dialektbrug udfylder, og hvilke indeksikalske værdier dialekttræk tilskrives af de unge.

Denne artikel adskiller sig fra mere traditionelle variationistiske dialektundersøgelser (og deres kvantitative udgangspunkt) ved at fokusere på, hvordan afdialektalisering afspejles og opleves i henholdsvis sprogbrugernes interaktionelle og metasproglige praksisser – dvs. hvordan dialekten *anvendes* af de unge i forskellige hverdagskontekster, og hvordan de *taler om* den (fx identificering af prototypiske talere, tilskrivning af indeksikalske værdier, social status, identitets- og gruppetil-

² Disse træk blev brugt af de ældre generationer og blev generelt betragtet som centrale dialekttræk (Maegaard & Monka 2019).

hørsforhold). Med dette fokus på kommunikative begivenheder mellem lokale talere og hvordan dialekt gøres relevant i den sociale organisering af det levede liv blandt bornholmske unge, giver artiklen en empirisk baseret beskrivelse af, hvad der sker i de (måske) sidste stadier af en afdialektaliseringsproces. Dette kan bidrage til diskussioner af sociolingvistisk forandring på et mere generelt plan, hvilket vi vil vende tilbage til senere i artiklen. Artiklen er opbygget på følgende måde. Indledningsvis introducerer vi til begrebet afdialektalisering, og hvordan vi belyser denne type sociolingvistisk forandring i vores undersøgelse. Derefter beskriver vi vores data og dataindsamling. Herefter analyserer vi deltagerenes metasproglige udsagn om dialektbrug – dvs. udsagn fra henholdsvis de unge, deres forældre og bedsteforældre. Afslutningsvis præsenterer vi vores analyser af dialektbrug i familiekontekster og i interaktioner blandt jævnaldrende unge.

2 Nye perspektiver på afdialektalisering

Ifølge Vandekerckhove og Britain (2009) er mange vesteuropæiske sprogsamfund (med Norge som undtagelse; se Røyneland 2009) karakteriseret ved sproglige forandringer, som bedst beskrives som *dialektnivellering* (jf. 'dialect levelling'). Den form for dialektnivellering, der er interessant for vores fokus i denne artikel, er det, som Auer og Hinskens (1996, 2005) karakteriserer som dialektkonvergens. Ifølge dem kan dialekter enten konvergere i forhold til andre dialekter inden for det samme dialektkontinuum (jf. 'horisontal konvergens') eller konvergere i forhold til standardsproget (jf. 'vertikal konvergens') i den forstand, at dialekttræk erstattes af former fra standardsproget. I en dansk kontekst har Pedersen (2003: 22) imidlertid foreslået *afdialektalisering* (jf. 'dedialectalization'), som en mere passende term til at beskrive det dramatiske dialekttab vi har været vidne til i Danmark siden 1960'erne, hvor vi har observeret et radikalt skift fra lokal dialekt til standardsprog i hele landet. Afdialektalisering beskriver således en forandringsproces, der involverer en gradvis nedgang i brugen af dialektvarianter, der i sidste ende resulterer i *dialektød* (Trudgill 1999: 1). Denne proces kan også beskrives med termen *standardisering*. I denne artikel foretrækker vi imidlertid (inspireret af Pedersen 2003) termen afdialektalisering, da vi fokuserer på en radikalt reduceret brug af dialekt frem for en stigende brug af standardsproget.

Studier af afdialektalisering beskriver ofte sprogforandringsprocesser med fokus på sproglig variation – dvs. enten gennem kvantitative analyser af dialekttræk (typisk i sociolingvistiske interviews) eller gennem analyser af de socialpsykologiske aspekter af sådanne forandringsprocesser (se fx Kristiansen 1991; Trudgill 1999; Trudgill & Foxcroft 1978; Pedersen 2003). I mindre grad har der været fokus på de

interaktionelle eller pragmatiske aspekter af sådanne sociolingvistiske forandringsprocesser. Med begrebet *stylistic shrinkage* (herefter *stilistisk reduktion*) adresserer Campbell og Muntzel (1989) bl.a. de pragmatiske aspekter og sociale effekter af dialekt- og sprogafvikling. Termen henviser til en proces, hvorved et sprogs (eller en sproglig varietets) anvendelse i forskellige sociale domæner reduceres. F.eks. kan en sproglig varietet gå fra at have været bredt anvendt i hverdagssproget til nu kun at blive anvendt inden for bestemte domæner så som rituelle ceremonier eller bestemte historiefortællingstraditioner (se Cambell & Muntzel 1989: 195 for flere eksempler). Denne reduktion i anvendelsen betegnes som en bevægelse fra *'polystylism'* til *'monostylism'* (Palosaari & Campbell 2011). Dette betyder, at brugen af en given måde at tale på over tid eller på tværs af generationer begrænses til et lille udvalg af genrer og sociale situationer. Den udvikling, som bornholmsk dialekt har været underlagt (jf. Maegaard & Monka 2019, 2020), er et eksempel på stilistisk reduktion, idet dialekten blandt de unge bruges (og tillægges social betydning) i et begrænset udvalg af sociale situationer sammenlignet med, hvordan dialekten bruges i en bredere vifte af hverdagskontekster blandt forældre- og bedsteforældregenerationen. Således kan repertoiret af situationer en dialekt kan anvendes i (jf. 'the stylistic range') variere på tværs af individer, grupper eller generationer. Begrebet *stilistisk reduktion* hjælper os således til at forstå, hvordan afdialektalisering involverer forandringer i dialekters sociale og pragmatiske funktioner og begrænsninger i bestemte sociale domæner. Begrebet kan dog ikke anvendes til at forstå, hvordan dialekten bruges, og hvilke sociale implikationer en sådan sproglig ud- eller afvikling har.

For at forstå forskellene på tværs af generationer og forstå de forskellige karakteristika ved de unges dialektbrug undersøger vi lokale sprogbrugspraksisser, og hvordan deltagerne orienterer sig mod forskellige indeksikalske forbindelser mellem sprogbrug, værdier og social status (Ochs 1992; Silverstein 2003). Sådanne indeksikalske forbindelser etableres dels gennem selve handlingen at bruge sprog (dvs. når samtaleparter interagerer med hinanden), og dels når sprogbrugere taler om sprog, retter hinandens sprog eller på andre måder orienterer sig mod hinandens sprogbrug. Dvs. at indeksikalske forbindelser etableres gennem både implicitte og eksplicitte metasproglige handlinger (Agha 2007: 81). Ud over at fokusere på deltagernes eksplicitte metasproglige udsagn om dialekten i interviews, fokuserer vi i vores analyser også på mere implicitte metasproglige aktiviteter som stiliseringer, der involverer dialekttræk associeret med bornholmsk dialekt. Begrebet *stilisering* dækker over markeret sprogbrug, der kan associeres med en bestemt måde at tale på. Stiliseringer kan ofte involvere parodier af specifikke personer eller af mere

abstrakte personaer, men de reflekterer ikke nødvendigvis en velafgrænset og defineret persona (Coupland 2007; Rampton 2009). Stiliseringer involverer således typisk overdreven brug af sproglige træk, der ligger uden for sprogbrugerens eget hverdagsrepertoire (Rampton 2009: 149). På denne måde henleder stiliseringer sprogbrugerens opmærksomhed på de sproglige former og viser, hvilke indeksikalske værdier, situationer og grupper en bestemt stil eller dialekt associeres med (Coupland 2001, 2007; Rampton 2009).

Ved at rette opmærksomheden mod de unges brug af stileret bornholmsk kan vi opnå indsigt i lokale opfattelser af, hvad der opleves som ”normal” eller accepteret sprogbrug, hvordan sociale identiteter og ideologier reproduceres og udfordres i hverdagsinteraktion, og endelig hvordan de indeksikalske værdier som er tilknyttet bestemte dialekttræk forandres (Agha 2007; Jaspers 2010, 2011). Denne tilgang giver os mulighed for at undersøge dialektens sociale og interaktionelle funktioner ved at rette opmærksomhed mod, hvordan dialektbrug opleves og bliver gjort relevant gennem forskellige metasproglige handlinger. Før vi ser nærmere på dette, beskriver vi vores etnografiske feltarbejde og de data, vi har indsamlet.

3 Dataindsamling og feltarbejde

Denne artikel bygger på data, som er indsamlet som en del af det kollektive forskningsprojekt ”Dialekt i Periferien” (Maegaard 2020). Data er indsamlet blandt en gruppe bornholmske unge i en skoleklasse i deres 8.–9. skoleår (2014–2015). Det etnografiske feltarbejde blev udført af tre feltarbejdere, der fulgte de unge i forskellige hverdagssituationer – primært i skolen (i timerne og frikvarterer), i deres fritid og for nogle af de unges vedkommende også hjemme hos deres forældre og bedsteforældre. Med et par undtagelser er de fleste af de unge født og opvokset på Bornholm. Det samme gælder de unges forældre og bedsteforældre.

Analyserne i denne artikel bygger på feltnoter, data fra sociale medier, interview med de unge, deres forældre og bedsteforældre og selvoptagelser foretaget af deltagerne selv i skole-, fritids- og familiesituationer. Selvoptagelserne og interviewene blev udført med Mp3-optagere i lommestørrelse med knaphulsmikrofoner. I analyserne af deltagerens metasproglige refleksioner over bornholmsk dialekt anvender vi interviewdata indsamlet blandt alle 16 elever i klassen, familieinterviews med forældre og interviews med bedsteforældre i seks udvalgte familier. Disse familier er de samme som indgik i Maegaard og Monkas (2019) kvantitative studie. I interaktionsanalyserne af de unges dialektbrug i hverdagen analyserer vi selvoptagelser med unge fra de seks udvalgte familier.

Analyserne er funderet i den interaktionelle sociolingvistik (Gumperz 1982), hvor man interesserer sig for sammenhængen mellem specifikke (mikro) sproglige situationer og bredere (makro) sociale kontekster.

Vi har gennemlyttet og kodet ca. 22 timers selvoptagelser, som de unge har foretaget i skole- og fritidskontekster og 22 timers selvoptagelser i familiekontekster. Kodningen af data er foretaget i Atlas.ti. Dialektræk er dels blevet identificeret ved brug af Espersen (1908), Thomsen (1908), Wimmer (1908), Nielsen og Pedersen (1991), Andersen (1959) og Grønnum (2001) og dels på baggrund af deltagernes metasproglige beskrivelser af bornholmsk dialekt. For at give et mere nuanceret billede af de unges hverdagsproglige praksisser inkluderer vi også data fra sociale medier, dvs. samtaler mellem enkelte deltagere på Facebook Messenger. Her er dialektræk blevet identificeret gennem playback-sessioner (Rampton 2006) med en af de deltagere, der var repræsenteret i interaktionerne. Playback-sessioner er en type samtale mellem deltagere og en feltarbejder, hvor man under samtalen ser på datauddrag og beder deltagerne reflektere over noget, de enten har sagt eller i dette tilfælde skrevet på de sociale medier. Alle uddrag er transskriberet efter en minimal CA-konvention (Stensig 2005), hvor detaljeringsgraden er tilpasset formålet med hver enkelt analyse (se transskriptionsnøglen i slutningen af artiklen).

4 Metasproglige refleksioner over unges dialektbrug

Det er en almindelig fortælling blandt både ældre og yngre generationer på Bornholm, at de unge ikke taler den lokale dialekt. Dialekten bliver sågar beskrevet med termer som "døende" eller "uddøende". Generelt italesætter unge såvel som ældre bornholmere denne udvikling som "trist", hvilket vi skal se et eksempel på i uddrag 1. Dette uddrag er fra et interview med Kaspers familie. Tilstede er Kasper, hans bedsteforældre, hans forældre og hans storebror. På et tidspunkt i interviewet diskuterer de, at bornholmske unge taler "for meget dansk". Termen *dansk* betegner en sprogbrug, som deltagerne også nogle gange refererer til som *rigsdansk*. I dette uddrag er det centralt, at termen *dansk* står i skarp kontrast til den lokale måde at tale på, som de kalder *bornholmsk*. I uddraget her vender interviewereren tilbage til deres formulering "at tale for meget dansk", og får dem til at uddybe deres holdning til dette:

Uddrag 1: 'En trist udvikling'

Familieinterview. Poul, morfar (Pou). Interviewer: Andreas C. Stæhr (Int)

- 01 Int: jamen det der med at de unge (0.7) s- taler for meget
 02 dansk har I en holdning til det (1.1)
 03 Pou: nej det kan vi det hjælper jo ikke noget fordi (0.4)
 04 det er jo bare udviklingen xxx (.)
 05 Int: ja (0.6)
 06 Pou: sådan er det jo {også} (0.4)
 07 Int: ja (5.0)
 08 Pou: {det er måske en} (0.6) {en} kedelig udvikling for
 09 dialekternes (0.3) {beståelse} i vores land men ja
 10 (0.7) det er jo ikke noget du kan stritte imod du kan
 11 jo
 12 Int: [nej]
 13 Pou: [man] kan jo prøve at lære de unge mennesker at
 14 snakke (0.6) det sprog vi nu hører til

I dette uddrag reflekterer Poul over den ”kedelige udvikling” (l. 8), som den lokale dialekt er underlagt. I samme ombæring udvider han det lokale perspektiv, idet han udtrykker en generel bekymring over dialekternes beståen på et nationalt plan (l. 9). Således fremstår han altså refleksiv omkring de standardiserings- eller afdialektaliseringprocesser, der finder sted både på Bornholm og andre steder i Danmark. Endvidere giver han udtryk for, at det vil være meningsløst at modsætte sig sådanne sproglige udviklinger (l. 3–4 og 9–10). Han foreslår dog, at ”man” kan forsøge at lære de unge dialekten. Dog kan formuleringen ”man kan jo prøve” tolkes som et tegn på en resignation eller en følelse af opgivelse. Poul er ikke den eneste fra denne generation, der indtager denne position. Majoriteten af de ældre deltagere fortæller nemlig ofte om den unge generations manglende vilje eller evne til at tale dialekten som den primære drivkraft i dialektens afvikling – dog typisk uden direkte at bebrejde de unge, men snarere ved, ligesom Poul, at henvise til en generel samfundsudvikling, som ikke kan stoppes.

Blandt de unge beskrives udviklingen ligeledes i negative vendinger. Det på trods af at mange af de unge ikke anvender bornholmsk i deres umarkerede hverdagssprog. Enkelte unge mener sågar, at det er en udvikling, der skal gøres noget ved. Eksempelvis siger Malene ”ja jeg synes vi burde lære bornholmsk mere fordi det er vores modersmål og det er ved at uddø virkelig meget”. Selvom diskurser om dialektens forfald og død må siges at være dominerende i vores data, bør det nævnes, at vi undervejs i vores feltarbejdet også stødte på mere positive fortællinger, hvor der blev udtrykt håb for en fremtidig opblomstring af dialekten. Ligeledes fortalte

mange unge også om, hvordan dialekten blev brugt på meningsfulde måder i hverdagen, hvilket vi skal se nærmere på i det følgende afsnit.

Til trods for at ingen af de unge deltagere i vores undersøgelse kan karakteriseres som dialekttalere i en traditionel forstand, udviser de en høj grad af metasproglig refleksivitet, når de taler om dialekten. I deres metasproglige fortællinger om bornholmsk associeres dialekten ofte med ældre talere. Det vil sige, at dialektbrug primært anskues som en umarkeret sprogbrug, når den tales af forældre og bedsteforældre. Flere af de unge deltagere i undersøgelsen beskriver endvidere, hvordan dialekt kan bruges af unge til at tilpasse sig ældre taleres sprogbrug for, som Malene beskriver det, at: ”være på lige fod med dem” (Interview, Malene). Dialekten er altså, ifølge Malene, noget man kan skifte til, når man taler med ældre dialekttalende og særligt ældre familiemedlemmer. Som vi vil vise senere, er der i praksis ikke tale om egentlige kodeskift fra standarddansk til bornholmsk i interaktionen med de ældre generationer, men derimod snarere en stiliseret brug af enkelte dialekttræk og vendinger. Bornholmsk bliver altså kun sjældent brugt umarkeret af de unge i interaktioner med deres forældre og bedsteforældre.

I uddrag 2 fortæller Williams mor, Kirsten, om hvornår og hvorfor de bruger dialekt i familien. Tidligere har Kirsten og hendes mand, Simon, fortalt, at de taler dialekt med hinanden, og at de har valgt at tale dialekt med deres børn. I praksis ved vi fra optagelser af samtaler mellem børn og voksne i denne familie, at de voksne ofte taler et mere standardnært dansk, når de taler med børnene. Dette forhold ændrer imidlertid ikke noget ved deres ideologiske fremstilling af, at de finder det vigtigt at tale bornholmsk med deres børn. Forud for uddrag 2 spørger interviewereren ind til, om der er særlige situationer, hvor de bruger bestemte former for sprog. Kirsten svarer følgende:

Uddrag 2: 'Et partysprog'

Familieinterview. William (Wil), Kirsten, mor (Kir), Simon, far (Sim)

- 01 Kir: når vi er fjollede så går det måske meget over i born-
 02 holmsk hvis vi sådan laver [fis
 03 Wil: [det er derfor jeg gør det
 04 det er derfor det er derfor når jeg snakker bornholmsk
 05 så er det på grund af fjol
 06 [...] ((Kirsten stiliserer hvordan William taler born-
 07 holmsk))
 08 Sim: det bliver sådan et partysprog

Her ser vi, hvordan dialekten fremstilles som et passende register til ”fis” og ”fjol” i familien. Faren, Simon, kategoriserer endvidere bornholmsk som et ”partysprog” (l. 8) i sin beskrivelse af, hvordan det bruges i familien. På den måde bliver dialektbrug i denne familie associeret med bestemte typer af situationer og forbundet med en bestemt måde at være sammen på som familie. På baggrund af dette uddrag og vores etnografiske viden om familiens sproglige praksisser kan man konkludere, at dialekten blandt de voksne familiemedlemmer dels får en status af et hverdagsregister, som de anvender med hinanden og jævnaldrende, og dels et familieregister, der er forbundet med sjove familiestunder. Som vi skal se i de følgende uddrag, adskiller de unges brug af dialekten i familien sig ikke nævneværdigt fra den måde den anvendes blandt jævnaldrende venner.

Når bornholmsk anvendes blandt jævnaldrende unge, beskrives den som et venregister. Den associeres med positive indeksikalske værdier som hygge, nærhed og venskab, og den omtales som en måde at markere lokalt tilhørsforhold på. Disse indeksikalske værdier tilskrives både dialektbrug i verbale samtaler og i digitalt medierede interaktioner på de sociale medier. Sidstnævnte skal vi se nærmere på i uddrag 3, som er fra interview med William. Fra observationer af Williams online sociale praksisser på Facebook ved vi, hvordan han er i stand til at bruge dialekttræk i interaktioner med jævnaldrende – særligt på Facebook Messenger (se også Larsen 2019 og Stæhr et al. 2020). I uddrag 3 uddyber William, hvorfor han nogle gange skriver på dialekt:

Uddrag 3: 'Det er mere med ens venner'

Interview med William (Wil), Interviewer: Andreas C. Stæhr (Int)

01 Wil det er mere tættagtigt eller sådan mere venligt eller
 02 man er mere (.) det er mere med ens venner man skriver
 03 sådan nogle ting
 04 Int: ja
 05 Wil: altså ham ((hans ven Dennis))
 06 og mig kan også vi snakker det også nogle gange
 07 Int: ja
 08 Wil: det går fuldstændigt over gevind

Dialektskrivning på sociale medier associeres her med nærhed, og fremstilles som en ressource til at markere tætte relationer til andre. Dialektskrivning fremhæves også som en vennepraktis, hvilket stemmer overens med mange af de unges beskrivelser af dialektbrug i talesprog. I l. 8 fortæller William, hvordan det nogle gange kan gå ”over gevind”, når de bruger dialekt. Dette indikerer, at dialekten forbindes med en type af sproglig adfærd, der kan karakterises ved en høj grad af frihed og kreativitet og en mindre grad af kontrol og restriktioner. I en uformel samtale i løbet

af det etnografiske feltarbejde uddyber William, at dialektskrivning primært er forbeholdt private online rum som Facebook Messenger, og at den kun sjældent bruges i (semi-)offentlige rum som Instagram eller Facebook. Dette er et udtryk for en generel opfattelse, som findes blandt mange af de unge deltagere i projektet, og det indikerer, at bornholmsk dialekt (blandt unge) er et register forbeholdt private interaktioner. Majoriteten af de unge beskriver også, hvordan dialekttræk (i både skriftlig og talt interaktion mellem venner) indekserer ”sjov” forstået på den måde, at dialekten lyder sjovt, er sjov at bevare og sjov at lege med. I tråd med dette beskriver mange af de unge, hvordan brugen af dialekt gør interaktioner mindre seriøse, og derfor heller ikke hører til i seriøse eller formelle sammenhænge, fx i skolen hvor det at bruge dialekt betragtes som mindre korrekt end brug af standarddansk (se Larsen 2017 og Stæhr & Larsen 2020 for en uddybet analyse af dialektbrug i skolen). Lignende opfattelser af bornholmsk dialekt er tidligere blevet dokumenteret i et sprogholdningsekperiment baseret på verbal guise-teknikken. Her blev unge med bornholmske prosodiske træk (på baggrund af lydoptagelser af deres stemmer) vurderet af bornholmske unge som mindre begavede og ambitiøse end unge københavnske stemmer (Kristiansen 2015).

Med udgangspunkt i de unge og deres familiers metasproglige beretninger har vi i dette afsnit vist, hvordan unges brug af dialekt sjældent bliver opfattet som umarkeret, og hvordan bornholmsk dialekt, når den anvendes af unge, ofte afgiver merbetydning svarende til de indeksikalske værdier, den tilknyttes. Analyserne i dette afsnit giver ligeledes indsigt i nogle af de kommunikative funktioner og indeksikalske værdier, dialekten tilskrives. For at opnå en mere nuanceret forståelse af de unges dialektbrug, de værdier og sociale funktioner den tilskrives, skal vi se nærmere på, hvordan den anvendes i forskellige hverdagssituationer.

5 Unges dialektbrug i forskellige hverdagskontekster

Baseret på vores etnografiske feltarbejde og analyser af interaktioner (fra selvoptagelser) finder vi, at dialekttræk bruges på flere forskellige måder af de unge. Eksempelvis finder vi, at dialekttræk bliver brugt i performancer af stereotypiske og abstrakte personaer, der reflekter forskellige indeksikalske værdier associeret med dialekten – fx at være bondsk, uintelligent, nærig m.m. (se også Larsen 2017 for en uddybning). Vi finder også, at dialekten anvendes som sproglig ressource i stiliseringer eller parodier af bestemte dialekttalende personer – fx lærere, politikere og forældre etc. Derudover bruges dialekten også i en form for tilpasning (jf. akkommodation) til ældre dialekttalere. Endelig udgør den også en sproglig ressource til at håndtere sociale relationer til jævnaldrende og familiemedlemmer i situationer,

der kan karakteriseres som socialt sensitive (Rampton 2009). Socialt sensitive situationer skal her forstås som situationer, hvor der er noget på spil i forhold til etableringen af sociale relationer (magt, status, venskaber etc.) mellem samtalepartnerne. Vi fokuserer på denne sidste anvendelse af dialekten i de restende afsnit i denne artikel.

5.1 Dialektbrug, sprogleg og familiesamhørighed

De familierne, der deltager i denne undersøgelse, er karakteriseret ved at have boet på Bornholm i flere generationer og ved enten at tale eller have kendskab til dialekten. For alle deltagere i forældre- og bedsteforældregenerationen (med undtagelse af én bedstemor) gælder det, at de taler dialekt med hinanden. Ydermere taler de også (for det meste) dialekt til deres børn og børnebørn. Med hensyn til de unges brug af dialekt i familien, varierer denne ikke nævneværdigt fra, hvordan de taler i skolen og med deres venner. Selvom de bornholmske unge ikke kodeskifter til dialekt i familiesammenhænge (som mange sønderjyske unge eksempelvis gør), har dialekten ikke helt mistet sin plads i familieinteraktioner, som vi også så, det var tilfældet i uddrag 2. I vores observationer og indsamlede selvoptagelser af samtaler i familierne finder vi, at dialekt bliver brugt både markeret og umarkeret af de unge. Umarkeret dialekt findes mest i form af korte skift (ofte i form af intrasententielle kodeskift) til dialekt (fx skift i intonation og på enkeltordsniveau). Eksempelvis har vi ofte hørt stednavne udtalt på dialekt af de unge så som gårdnavne, bynavne, gadenavne og lignende. I vores observationer og optagelser af samtaler på tværs af generationer har vi dog ikke fundet noget, der peger på, at unge foretager mere omfattende kodeskift til dialekt, når de taler med de ældre generationer. Snarere finder vi, at de sprogligt opererer i et kontinuum, hvor de kan variere deres sprogbrug (herunder deres brug af dialekt) en smule alt efter samtalepartnere og de situationer, de indgår i. Således fremstår de unges brug af dialekt (i tråd med deres metasproglige beretninger i interviewene) som en mere markeret sprogbrug. Hvordan sådan brug af dialekt udfolder sig i praksis, skal vi se nærmere på de følgende afsnit.

I uddrag 4 og 5 skal vi se, hvordan dialekt anvendes og gøres relevant i familiesamtaler, og hvordan de unge tilpasser deres sprogbrug i forskellige grader og med forskellige mål. Uddrag 4 er fra en selvoptagelse lavet af Andreas morfar, Søren. Andrea har tidligere fortalt os, at hendes morfar elsker at drille hende ved at sige gamle ord til hende på dialekt, som hun ikke forstår, når de taler sammen. Sådanne beskrivelser peger dels på en drillende relation og dels en relation, hvor der er etab-

leret ”ekspert”/”novice” forhold (ift. dialektbrug). Søren er en af de mest dialekttalende deltagere i projektet, og han er også den ældste. Hans kone, Hanne, er imidlertid ikke født på øen og taler ikke dialekt, selvom hun har boet på Bornholm i mange årtier.

Inden uddraget har Søren og Andrea været ude at købe ind til frokost. Da de kommer hjem, hjælper Hanne dem med at sætte frokosten på bordet, mens Andrea fortæller Søren om en af drengene, der arbejder i butikken. Søren taler bornholmsk (som han plejer at gøre det) gennem hele optagelsen.

Uddrag 4: ’HOS KØBMANDEN’

Selvoptagelse. Andrea (And), Søren, morfar (Sør), Hanne, mormor (Han)

- 01 And: ham der nede som jeg sagde hej til (.) nede i brugsen
 02 Sør: han er HOS KØBMANDEN
 03 And: ja hos **købmanden** ((dialekt)) (.) han var han er en
 04 vildt flink fyr der er ikke men han siger IKKE MEGET
 05 Sør: nå
 06 And: han siger GODT NOK ikke meget og han siger ikke en
 07 gang hej han går bare hen og giver en et kram
 08 [...] ((fortæller videre om hvor genert han er))
 09 Sør: bag min ryg stod de og krammede hverandre
 10 And: ha så når han så når han kommer (.) når det er nede i
 11 brugsen der når han så siger hvad det bliver og sådan
 12 (2.0)
 13 Han: nå er han nede i brugsen og arbejde
 14 Sør: NEJ han er hos **købmanden**
 15 Han: ja ((sukkende))
 16 And: ja hos **købmanden** ((dialekt)) (.) så øh siger han altid
 17 sådan ((laver en parodi))

Det interessante i dette eksempel er, at Søren tre gange afbryder Andreas historiefortælling. Disse afbrydelser kan alle karakteriseres som en anden-initieret reparation (Schegloff et al. 1977), som udføres dels gennem at rette opmærksomheden mod Andreas sprogbug og dels gennem at kommentere på hendes relation til købmandsdrengen (l. 2, l. 9 og l. 14). Andrea får ikke engang lov at færdiggøre den første ytring, før hun bliver afbrudt af sin morfar, der med en høj stemme korrekser hende ved at sige ”hos købmanden”, hvor ”købmanden” udtales [*ʃø, māŋ*]. Han peger således på, at stedet, hvor de netop har købt ind sammen, ikke hedder ”brugsen”, men ”købmanden”. Andrea reagerer nærmest instinktivt ved at gentage ordet ”købmanden” [*ʃø, māŋ*] på bornholmsk. I kraft af at hun dels gentager ordet ”købmand” og dels udtaler det på bornholmsk, kan Sørens rettelse både tolkes som en faktisk rettelse og en sproglig rettelse. Rettelsen kan anskues som faktisk, idet Andrea retter ordet ”brugsen” til ”købmanden”, men eftersom hun også ændrer sin udtale af

ordet til bornholmsk, kan dette tolkes som om, hun også oplever rettelsen som orienteret mod hendes sprogbrug. I linje 9 afbrydes hun igen. Søren afbryder ved at sige ”bag min ryg stod de og krammede hverandre”, hvorved han insinuerer, at hans barnebarn prøver at skjule en romantisk relation til købmandsdrengen. Overdrivelsen her kan ses som et komisk indslag og indikerer yderligere, at afbrydelserne skal tolkes inden for en munter ramme. Sørenes tredje afbrydelse kan, på samme måde som den første, karakteriseres som en sproglig rettelse, idet han både retter Andreas og Hannes brug af ordet ”brugsen” (udtalt på standarddansk). Denne gang er rettelsen endnu mere eksplicit, da han siger ”nej” efterfulgt af ”han er hos købmanden”. Hanne reagerer med et stille sukkende ”ja”, hvilket kan tolkes som et udtryk for irritation over afbrydelserne. Andrea derimod accepterer rettelsen, idet hun spejler sin bedstefars dialektudtale ved at udtale ”købmanden” på bornholmsk, hvorefter hun upåvirket fortsætter sin historie.

Denne interaktionelle sekvens giver os ingen eksplicit metapragmatisk motivation for de sproglige og faktuelle rettelser, der udføres. Men rettelserne kan meget vel tænkes at have et velment, drillende og opdragende aspekt, idet det fremstår som om, at Søren med rettelserne forsøger at få Andrea til at værdsætte og bruge traditionelle dialektord og -udtaler. Dette er sandsynligt, da vi ved fra Andrea, at hun sætter pris på, at hendes morfar lærer hende gamle ord på dialekt, og at dette ofte foregår i en munter og drillende ramme. Ydermere udtrykker hun over for os vigtigheden af at lære den lokale dialekt. Overordnet set viser dette eksempel, hvordan dialekt kan blive brugt som en ressource til at lave sjov og udføre kærlige drilleries i familien. Det er i denne forbindelse værd at bemærke, at dette udføres og modtages uproblematisk. Andrea har ingen problemer med at forstå (og gentage) sin morfars brug af dialekt. På trods af dispræferencen for anden-initieret reperatur (Schegloff et al. 1977) fremstår det umiddelbart som om, at hun værdsætter (eller accepterer) de spøgende afbrydelser af sin historie (modsat Hanne).

Hvor Andreas markerede brug af dialekt blev fremkaldt af bedstefaren, er det i uddrag 5 barnebarnet William, der bringer dialekten i spil i en familiesamtale. Uddraget er fra en selvoptagelse foretaget, mens William er på besøg hos sine bedsteforældre Preben og Edith, der begge taler dialekt. William hjælper bedsteforældrene med at gøre klar til et besøg fra feltarbejderne. Da William henter kaffen ind i stuen, hvor hans bedstefar er ved at tænde op i brændeovnen, siger han:

Uddrag 5: 'Mens vi venter på kaffen'

Selvoptagelse, William (Wil), Preben, farfar (Pre), Edith, far-
mor (Edi)

- 01 Wil: så er der kaffe ((uden udlydende e))((stiliseret))
 02 Pre: ja så er der kaffe ((uden udlydende e)) (.) skal du
 03 have kaffe eller skal du have sodavand
 04 Wil: e:j jeg tror jeg tager (1.5) HVIS JEG KAN FÅ EN BLAN-
 05 DING ((stiliseret bornholmsk))
 06 (1.8)
 07 Pre: det var ligesom telefonmanden i gamle dage at hvis
 08 der blev spurgt om man (.) om man fik om man ville
 09 have en kop kaffe eller om man vil have
 10 øl så var der en gammel telefonmand der hed Jens der
 11 sagde VI TAR ØLLEN MENS VI VENTER PÅ KAFFEN
 12 Wil: [ha jamenså tager vi sodavanden mens vi venter på
 13 kaffen ((stiliseret))
 14 Edi: [ha
 15 Pre: ha ja ((luftig stemme))
 16 Edi: det var lidt strengt synes jeg ((smile stemme))

William indleder samtalen med en stiliseret performance ved at sige ”så er der kaffe” [’sɔ da kɑf], mens han placerer kaffekanden på bordet. Det er uklart, hvilken udtale han stiliserer her, men på baggrund af at ytringen afviger fra den måde, han normalt taler på, tolker vi ytringen som en form for sproglig. Preben, der er bornholmsktalende, og derfor ikke har apokope i sit hverdagsprog, reagerer med at gentage sætningen uden udlydende ”e” i kaffe. Dette tyder på, at han genkender Williams ytring som sproglig leg eller kreativitet. Herefter spørger han William, om han vil have kaffe eller en sodavand, når feltarbejderen kommer på besøg. Første del af Williams svar fremstår tøvende (l. 4). Bemærk her forlængelse af ”ej”, ytringen ”jeg tror” og pausen på 1.5 sekunder, der tilsammen bidrager til en tolkning af, at William fremstår tøvende. Herefter foretager han det, man kan karakterisere som et ”ikke-valg”, idet han siger, at han gerne vil have en ”blanding” udtalt med dialektintonation og med hævet stemme. Dette får ytringen til at fremstå stiliseret. Hans svar kan yderligere kategoriseres som en dispræfereret respons, hvor det præfererede svar ville være at vælge enten kaffe eller sodavand. Generelt kan den handling at vælge begge muligheder i en situation som denne, betragtes som socialt markeret eller måske endda som uhøflig eller grådig opførsel. Dette kan forklare Williams brug af stiliseret dialekt, hvor dialekten kan tolkes som havende en strategisk nedtonende og dermed face-beskyttende effekt. At han vælger begge dele, bliver da også bemærket af Preben, som reagerer ved at fortælle en historie om en tidligere kollega, der ofte bad om både øl og kaffe, når han var på kundebesøg. Preben taler gennemgående

med bornholmsk intonation og andre dialektale træk og hæver stemmen, idet han parodierer kollegaen: ”VI TAGER ØLLEN MENS VI VENTER PÅ KAFFEN”. William og Edith reagerer med højlydt latter, hvilket indikerer, at de finder historien og parodien morsom. Det fremstår som om, William efterfølgende udnytter situationen til at få, hvad han vil have – både sodavand og kaffe – ved at rekontekstualisere parodien fra bedstefarens historie, idet han på stiliseret bornholmsk dialekt proklamerer: ”jamen så tager vi sodavanden mens vi venter på kaffen”. Preben viser sin værdsættelse af parodien ved at grine højt. Edith griner også, men evaluerer også handlingen fra Prebens historie negativt ved at kategorisere det som ”strengt”. Dette understreger, at handlingen med at bede om begge ting, kan betragtes som potentielt markeret, og det forklarer, hvorfor William har brug for at udføre face-arbejde i denne situation. Som vi også så det i det forrige eksempel, bliver brugen af dialekt i familien ikke reageret på som problematisk eller bemærkelsesværdig. Tværtimod fremstår det som om, at bedsteforældrene værdsætter hans parodi, og resultatet bliver da også, at han bliver forkælet med både sodavand og kaffe.

Disse to uddrag er eksempler på, at dialekten kan være til stede i familierne på forskellig vis: Dels som et hverdagsregister for forældre og bedsteforældre og dels som en sproglig ressource de unge kan trække på i forbindelse med stiliseringer. Uddragene viser også, på samme måde som de metasproglige beretninger fra de unge og ældre deltagere, hvordan dialekt i familien indekserer fjolleri og drilleri, og hvordan den kan bruges til at tilpasse sig hinanden på forskellig vis. Ydermere ser vi også, at dialekt blev brugt som en ressource i forbindelse med face-arbejde (uddrag 5). I alle vores observerede tilfælde af dialektbrug i familiesamtaler gælder det, at dialekten anvendes uproblematisk blandt familiemedlemmer i den forstand, at der ikke er brug for oversættelser. Ligeledes gælder det, at de unge heller ikke bliver sanktioneret, når de bruger dialekt og deres udtale ej heller rettet – selvom den i mange tilfælde afviger fra traditionel dialektudtale. Dialekten ser altså ud til at have en plads i familien, selvom det er på en anden måde end i familier, hvor unge kodeskifter alt efter samtalepartener (se eksempelvis Monka 2020 og Scheuer et al. 2020 om sønderjyske unges brug af dialekt i familien). I det følgende afsnit skal vi se, hvordan de unge også anvender stiliseret dialekt i interaktioner med andre unge.

5.2 Dialekt og sociale relationer blandt unge bornholmere

I interaktioner mellem de unge finder vi, at dialekttræk ofte bruges i mere eller mindre ritualiserede interaktioner så som hilsner. Her synes den primære funktion at være relationelt arbejde. Det følgende eksempel er fra en selvoptagelse foretaget

af Aja, en af de unge deltagere, under den lokale byfest, hvor hun er afsted sammen med en gruppe veninder. I løbet af aftenen møder de forskellige unge og grupper af unge, som de kender fra skolen. Udfaldet af disse møder varierer. Nogle gange slutter andre unge sig til venindeflokken, andre gange siger de bare hurtigt ”hej” og fortsætter hver for sig. Disse møder rummer altså en grad af social usikkerhed i den forstand, at det (ofte udtalt) afgøres, hvorvidt de nye personer skal blive en del af gruppen eller ej. Aja indleder flere gange samtalen med andre unge ved disse møder ved at sige noget på dialekt. Særligt den ritualiserede hilsen ”*hvordan kører det?*” [vɔŋ ʃøɔð] bliver anvendt hyppigt. I uddrag 6 møder pigegruppen Anna, som de alle kender fra skolen. Mie indleder samtalen ved at sige:

Uddrag 6: ’hvordan kører det’

Selvoptagelse. Aja (Aja), Mie (Mie), Anna (Ann)

- 01 Mie: gud hej Anna ha (1.3)
 02 Aja: hey hey hey (0.4) **er det er det er det** Anna ((stili-
 03 seret bornholmsk))
 04 Ann: det er det ((griner))(.)
 05 Aja: hej (1.3) **hvordan kører det**((stiliseret bornholmsk))
 06 ha (.) er du her alene eller hvad (0.8)
 07 Ann: øh nej jeg har lige gået med
 08 min farmor og farfar men jeg bliver hentet lige om
 09 lidt
 10 Aja: nåh så er det jo meget smart

Kort efter Mies indledende hilsen (på standarddansk) siger Aja ”er det er det er det Anna”. Her udtales ”er det er det er det” på stiliseret bornholmsk dialekt, idet hun siger [i:ð i:ð i:ð]. Hendes hilsen forekommer særligt markeret, da Aja siger [i:ð] fremfor [e:ð], som ville være en mere typisk bornholmsk dialektudtale. I linje 4 svarer Anna på spørgsmålet ved at sige ”det er det”, hvorefter hun griner. Hendes grin kan tolkes som, at hun enten finder spørgsmålet eller udtalen lidt påfaldende. Herefter fortsætter Aja på stiliseret bornholmsk dialekt: ”hvordan kører det” [vɔŋ ʃøɔð]. Uden at vente på svar fortsætter hun: ”er du her alene eller hvad”. Der er flere tegn på, at denne indledning af samtalen forekommer anspændt, akavet og præget af en vis grad af social usikkerhed. Eksempelvis gentager Aja flere gange ”er det”, hvilket kan tolkes som et tegn på, at hun er usikker på, hvad hun skal sige. Pauserne i linje 1 og 5 på 1.3 sekunder kan ligeledes anskues som et tegn på, at samtalen ikke flyder ubesværet. Endelig kan Ajas spørgsmål tolkes som om, hun forsøger at finde ud af, hvorvidt der er mest passende at inkludere Anna i gruppen eller gå videre hver for sig. Aja fremstår ydermere lettet, idet hun reagerer med et ”nåh så er det jo meget smart”, da Anna siger, at hun er sammen med sine bedsteforældre.

I følge Rampton (2009: 165) forekommer stiliseringer, som dem Aja producerer i dette uddrag, ofte i socialt sensitive situationer, som er karakteriseret ved en høj grad af usikkerhed omkring sociale relationer. I sådanne situationer kan interaktionsritualer så som hilsner (her ”hvordan kører det”) fungere som en måde at overkomme en socialt sensitiv situation. Som vi har vist tidligere, beskriver de bornholmske unge selv, hvordan bornholmske hilsner er hyggeligere og mere personlige, og at brugen af dialekttræk i venneinteraktioner generelt gør ytringer mere sjove og venlige, hvilket passer godt med den måde, dialekten anvendes på i dette uddrag. Således kan Ajas stilerede bornholmske hilsen her tolkes som en måde at overkomme den socialt sensitive situation ved at gøre situationen mindre formel og aka-vet og mere venskabelig og sjov. Den stilerede brug af dialekt kan ydermere til-lægges den funktionen at fremhæve det venskabelige forhold og markere en form for in-gruppe-relation. En lignende brug af dialekt er blevet beskrevet af Snell (2015), der viser, hvordan dialekt anvendes af unge til at skabe en følelse af solida-ritet og fremhæve et in-gruppe-medlemskab. Sådanne sociale og kommunikative funktioner ved dialektbrug findes ikke kun i talesprog. Som vi skal se i det næste afsnit, bruges dialekttræk også på lignende måder i skriftlige interaktioner på de sociale medier.

5.3 Bornholmsk dialekt på de sociale medier

Fra vores online etnografi ved vi, at de unge sjældent bruger dialekt i semi-offentlige online kontekster såsom statusopdateringer eller vægopslag på Facebook (Larsen 2019). Dialekt ser dog ud til at blive brugt mere hyppigt i private online rum som Facebook-Messenger (se også Westergaard 2014 for lignende resultater blandt sønderjyske unge). Her bruger nogle af de unge deltagere i projektet skriftlige re-præsentationer af dialekttræk. Den lokale dialekt findes både som enkelte forekomster af dialekttræk i en besked, men også i form af længere ytringer på bornholmsk og nogle gange løbende over flere beskeder i en samtale. Tilsvarende brugen af dialekt i talesprog finder vi også, at online dialektbrug bliver anvendt i situationer, der kan karakteriseres som socialt sensitive (som beskrevet ovenfor). Fx i form af spørgsmål om hvad man skal have på til en fest ”*Tar’ du ov slips po?!?!*”, gen-tagne kontaktforsøg (se uddrag 7b), invitationer til sociale aktiviteter og i forbindelse med dispræfererede svar. I uddrag 7a og b skal vi se, hvordan dialekttræk kan bruges til at manøvrere i en potentielt face-truende situation i en interaktion mellem to venner. Uddraget er fra en korrespondance på Messenger mellem William og hans ven Dennis. Fra vores etnografiske felt-

arbejde (og herunder vores playback-sessioner med William) ved vi, at drenge har planlagt at tage til den lokale havnefest sammen, og at Dennis har lovet William en fribillet til denne fest. Samtalen indledes af William, der minder Dennis om, at han har lovet ham en fribillet:

7a: 'Nasse basse'

	William Hva med deng fribillet der var	21-07-2015 23:37
	Dennis Nu slapper du af din basse Nasse basse	21-07-2015 23:40
	William Du tilbød deng	21-07-2015 23:40
	Dennis Jaja men der er lang tid til hamnafesten	21-07-2015 23:47
	William 2 dage	21-07-2015 23:47
	Dennis Herregud Du får den imorgen din satan Kører bare til Birkevej	21-07-2015 23:47

I den første besked hvor William minder Dennis om fribilletten, bruger han dialekt-trækket "deng" i stedet for standardformen "den". På bornholmsk udtales ordet "den" som [dæŋ], hvilket også er et typisk træk, der anvendes blandt de unge, når de mundtligt stiliserer bornholmsk. Dette træk anvendes her i kombination med andre hverdagsskriftsproglige træk ("var" i stedet for "hvad" eller "hva") og standardortografiske træk. Vores beskrivelse af hvilke træk, der skal opfattes som dialekt, stammer fra Williams metasproglige beskrivelser under en playback-session, hvor vi sammen med ham bl.a. gennemgik denne interaktion. Selvom "deng" er det eneste træk, der udpeges som dialekt, udtaler han hele sætningen med bornholmsk intonation, da feltarbejderen beder ham om at læse den op. Dette tyder på, at dette ene træk har en stærk påvirkning på, hvordan hele sætningen (måske) opfattes som en bornholmsk ytring. Ved at minde Dennis om at han skylder en fribillet, retter William indirekte opmærksomheden mod, at Dennis ikke har holdt sit løfte (endnu). I og med at hans spørgsmål fremstår direkte og måske endda anklagende, truer han altså både sit eget og Dennis' face, idet han således risikerer at blive opfattet som

overivrig, utålmodig og muligvis utaknemmelig. Dette kan potentielt føre til en socialt sensitiv eller ubehagelig situation for dem begge.

Som vi tidligere har set, kan dialekt bruges til at nedtone seriøsiteten af en ytring og fungere som en strategi til at opretholde face, hvilket kan være en forklaring på, at William bruger stileret dialekt i denne situation. Endvidere kan man argumentere for, at den stilerede brug af dialekt her kan fungere som en strategi til at få William til at fremstå mindre utålmodig og mindre påtrængende. Under playback-sessionen spurgte feltarbejderen ham, hvorfor han skrev dette spørgsmål på dialekt, hvortil han svarede, at det gjorde beskeden mere ”venlig” (se uddrag 5). Denne (retrospektive) metapragmatiske refleksion understøtter således tolkningen af, at dialektbrug indgår i en sproglig strategi til at opretholde det gode forhold mellem drengene. At situationen potentielt kan opfattes som socialt sensitiv eller akavet indikeres da også i Dennis’ reaktion, hvor han beder William om at ”slappe af” og efterfølgende kalder ham en ”nassebasse”. At han tilføjer ”basse” kan dog anses som at have en nedtonende effekt i kategoriseringen af William. Dette indikerer, at Dennis bidrager til at beskytte Williams face og opretholde det gode forhold mellem dem. I næste tur anvender William igen stileret dialekt, idet han skriver, at Dennis har tilbudt ”deng”. Igen kan dialekttrækket ses som en del af strategien om at nedtone seriøsiteten af diskussionen. Dennis reagerer med et ”ja ja” og en påmindelse om, at der er lang tid til ”hamnafesten”. Under playback-sessionen karakteriseres dette træk som svensk, hvilket blot understreger den sprogleg, der er på spil i drengenes interaktion – en sprogleg som her kan tolkes som et forsøg på at afværge den muligvis anklagende undertone i Williams beskeder og dermed minimere den potentielle risiko for en uenighed eller konflikt. Dagen efter følger William op på deres samtale ved at skrive til Dennis:

Uddrag 7b: Utålmodige William

22. juli

	William Vonår kommer du te Skansavej?	22-07-2015 12:26
	William Hansan!	22-07-2015 14:02
	William E dy på vej	22-07-2015 15:24
	Dennis Leder efter my badning trousers	22-07-2015 15:29

Det interessante i dette uddrag er, at William flere gange mellem 12.26 og 15.24 forsøger at få kontakt til Dennis. I første forsøg spørger han ret høfligt, hvornår Dennis kommer til hans adresse. Han gentager den sproglige strategi fra dagen før ved at skrive med en kombination af bornholmske og andre hverdagsskriftsproglige træk. Ifølge William selv er a'et i "Skansavej" i stedet for det egentlige vejnavn "Skansevej" en måde at tilnærme sig den bornholmske udtale. Efter halvanden time hvor Dennis ikke har svaret, skriver han mindre høfligt "Hansan!", som er Dennis' efternavn igen tilføjet et "a", hvilket indikerer en skriftlig repræsentation af en stiliseret bornholmsk udtale – en udtale der ikke forekommer i traditionel bornholmsk dialekt. Brugen af udråbstegn kan tolkes som emfase og et tegn på utålmodighed. Efter yderligere halvanden time prøver William igen at få kontakt til Dennis ved at skrive "e dy på vej". Man kan argumentere for, at han her skruer op for dialekten. Det gør han ved at skrive "e" i stedet for "er" og "dy" i stedet for "du", hvilket han selv peger på er repræsentationer af bornholmske udtaler. Pga. de gentagne forsøg på at komme i kontakt med Dennis risikerer William endnu engang at blive opfattet som utålmodig og utaknemmelig. Tilsvarende samtalen dagen før kan Williams brug af dialekttræk tænkes at blive brugt strategisk til at fremstå mindre utålmodig. Endelig efter tre timers kontaktforsøg svarer Dennis "Leder efter my badning trousers" – en ytring som er karakteriseret ved en blanding af sproglige træk associeret med (fjolle)engelsk og dansk. Hans brug af "fjolleengelsk" kan dels tolkes som en spejling af Williams sproglig og dels som en måde at nedtone det faktum, at han flere gange ikke har reageret på Williams beskeder. Da William læser uddraget op for feltarbejderen under playback-sessionen, bryder han ud i latter. Denne retrospektive reaktion forklarer selvfølgelig ikke, hvordan han forstod ytringen ved den oprindelige korrespondance, men den indikerer, at han finder den slags sprogbrug sjov.

I dette afsnit har vi illustreret, hvordan de unges brug af dialekttræk blandt venner på tværs af online og offline kontekster tjener sociale funktioner (se Nilsson & Sjögreen 2019 for lignende resultater i en svensk dialektkontekst). Vores analyser viser, hvordan dialekttræk bruges som et middel til at nedtone potentielt face-truende handlinger, skabe en mere uformel og venlig atmosfære samt tage brodden af potentielt akavede situationer. På baggrund af dette kan man konkludere, at selvom de unge ikke kan karakteriseres som dialekttalere i traditionel forstand, kan dialekten stadig siges at have centrale sociale funktioner i deres hverdagsliv med vennerne og familien.

6 Konklusion

I denne undersøgelse viser vi, at der er tydelige forskelle på, hvordan dialekt anvendes blandt henholdsvis unge og ældre bornholmere. Dette stemmer overens med Maegaard & Monkas (2019, 2020) resultater i deres undersøgelse af sprogforandring på Bornholm. I vores undersøgelse finder vi, at disse forskelle i anvendelsen af bornholmsk dialekt er mest udtalte på sprogbrugsniveau og ikke i ligeså udpræget grad på (sprog)ideologiniveau, idet de unge kan siges at være lige så sprogligt reflekterede som de ældre generationer. Eksempelvis finder vi i interviewene, at de unge på samme måde som de ældre generationer kan beskrive saliente dialekttræk, identificere prototypiske talere og beskrive, i hvilke situationer dialekten fremstår (u)passende. Endelig tilskriver de også dialekten en ideologisk status som en vigtig arv. Dog kan de ældre generationer siges at have mere ”ideologisk dybde” i den forstand, at de er mere detaljerede i deres metasproglige beskrivelser, og at de er i stand til forankre deres ideologiske positioner historisk (se også Stæhr & Larsen 2020). Endelig peger vores undersøgelse også på, at der er sket et ideologisk skift, idet dialekten blandt de unge indekserer venskab, intimitet og sjov – en indeksikalsk forbindelse vi ikke ser aktiveret på samme måde hos de ældre generationer, idet de i høj grad bruger dialekten som en del af deres umarkerede hverdagsprog.

På baggrund af vores analyser kan vi altså konkludere, at de unge deltagere er bedre i stand til *at tale om* dialekten end til *at tale* den (i en traditionel forstand). Hvor Maegaard & Monkas (2019, 2020) kvantitative undersøgelse viser, at dialekten forsvinder fra den ene generation til den anden, giver denne undersøgelse et indblik i de (formodentlig) sidste faser af afdialektaliseringsprocessen. Mere specifikt giver vores kvalitative analyser et indblik i, hvordan dialekten stadig er en del af de unges hverdag og deres hverdagsprog – men på en måde der ikke kan beskrives meningsfuldt med traditionelle variationistiske metoder. Dette indblik består bl.a. i at vise, *hvordan* de unge i denne (måske sidste) afdialektaliseringsfase bruger dialekten markant anderledes end deres forældre og bedsteforældre. Hvor den traditionelle dialekt stadig anvendes som et hverdagsregister blandt ældre bornholmere, kan de unge bornholmeres brug af dialekten beskrives som et mere begrænset dialektregister eller sæt af dialekttræk, som kan anvendes strategisk og stiliseret i forskellige online og offline situationer. Der er altså tale om et dialektregister, der er tilskrevet bestemte indeksikalske betydninger (intimitet, hygge, sjov og fjolleri) og specifikke kommunikative funktioner (at skabe en venlig eller sjov stemning, som nedtoning eller lignende face-beskyttende strategier). Dette peger på, at bornholmsk dialekt blandt de unge bliver forbundet med emblematiske værdier, der i særlig høj grad forbindes med nærhed, venskab og lokalt tilhørsforhold. Disse

indeksikalske værdier aktiveres både i interaktioner med venner og med familie-medlemmer, hvor dialekten bliver omdrejningspunkt for sprogleg og sproglig opdragelse. Ydermere fremstår dialekten som en ressource til at vække følelser af nærhed blandt vennerne og skabe en følelse af samhørighed i familien. Når man anskuer de unges brug af bornholmsk dialekt på denne måde, vil det være en for-simpling blot at konkludere, at de unge er mindre kompetente dialektbrugere end deres forældre og bedsteforældre. Dog er vi ikke blinde for at rækkevidden af pas-sende situationer, hvor dialekten kan anvendes blandt de unge er markant mindre end blandt de ældre generationer. I denne forstand må man altså konkludere, at bornholmsk dialekt er underlagt en høj grad af stilistisk reduktion (jf. stylistic shrinkage).

På trods af at vi kun finder en meget begrænset (og ofte stileret) brug af dialekten blandt de unge, kan vi alligevel konstatere, at den tilbageværende rest udgør en betydningsfuld del af unge bornholmeres hverdagsliv. Fra et metodologisk perspektiv viser vores undersøgelse, hvordan argumenter vedrørende dialekt-død eller -vitalitet ikke udelukkende kan baseres på kvantitative analyser, men også bør inkludere oplevelser af lokale sociolingvistiske praksisser fra et deltagerperspektiv. Med andre ord er der altså brug for en mere nuanceret forståelse af afdialektalisering-processer, der ikke udelukkende anskuer afdialektalisering som en statistisk målbar bevægelse fra dialekt til standardsprog. Med en sproglig etnografisk tilgang (som den vi anlægger i denne undersøgelse) bidrager vi med en mere nuanceret forståelse af, hvordan sprogforandringsprocesser på sprogbrugs- og ideologiniveau bevæger sig i forskellige tempi (se også Coupland 2014: 67). Mere specifikt kan vi konkludere, at forandringer på henholdsvis sprogbrugs- og ideologiniveau har nået forskellige stadier i afdialektalisering-processen blandt unge på Bornholm. Afdialektaliseringen på sprogbrugsniveau er sket hurtigt og radikalt fra én generation til den næste og har ført til næsten komplet standardisering i den unge generation (se også Maegaard & Monka 2019, 2020). De sprogideologiske forandringer er derimod gået langsommere. De unge er mindre standardiserede i forhold til deres ideologiske opfattelser, samtidig med at nye indeksikalske forbindelser er aktiveret i de unges metasproglige beskrivelser. På denne måde sker sproglige forandringer måske hurtigere end ideologiske skift, hvilket resulterer i en situation, hvor en meget begrænset dialektbrug stadig kan have vigtige (og skiftende) betydningspotentia-ler. Selvom forandringer i sprogbrug og sprogideologi tilsyneladende bevæger sig i forskelligt tempo blandt de bornholmske unge, bør de dog stadig undersøges og forstås som gensidigt konstituerende.

Litteratur

- Agha, Asif 2007: *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andersen, Børge 1959: *Rønnemålet – En strukturel-lingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt*. København: J.H. Schultz Forlag.
- Auer, Peter & Frans Hinskens 1996: The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10: 1–30.
- Auer, Peter, Frans Hinskens & Paul Kerswill 2005: *Dialect Change Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, Lyle & Martha C. Muntzel 1989: The structural consequences of language death. N.C. Dorian (red.) *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press. 181–196.
- Copland, Fiona & Angela Creese 2015: *Linguistic Ethnography – Collecting, analysing and presenting data*. London: Sage publications Ltd.
- Coupland, Nikolas 2001: Dialect stylization in radio talk. *Language in Society* 30: 345–375
- Coupland, Nikolas 2007: *Style. Language Variation and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas 2014: Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media. Jannis Androutsopoulos (red.) *Mediatization as sociolinguistic change*. Berlin: DeGruyter. 67–96.
- Espersen, Johan C. S. 1908: *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Geist, Hanne Louise & Mogens Baumann Larsen 1974: Lokalsprog og regional-sprog på Bornholm. *Dialektstudier* 3. 137–168.
- Gumperz, John J. 1982: *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grønnum, Nina 2001: *Fonetik og Fonologi: Almen og dansk*. København: Akademisk Forlag.
- Jaspers, Jürgen 2010: Introduction. Society and language use. Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östmann & Jef Verschueren (red.) *Society and Language Use*. Amsterdam: John Benjamins. 1–20.
- Jaspers, Jürgen 2011: Strange bedfellows. Appropriations of a tainted urban dialect. *Journal of Sociolinguistics* 15(4). 493–524.

- Kristiansen, Tore 1991: Vi har brug for et sprogpolitisk paradigmeskifte. Det danske sprogs status år 2001. *Københavnstudier i tosprogethed*, bind 14. København: Københavns Universitet. 9–30.
- Kristiansen, Tore 2015: Sprogholdninger blandt unge på Bornholm. *Danske Talesprog* 15. 209–233.
- Larsen, Anne 2017: ‘Hvordan Tjør’ed’ – stiliseringspraksisser blandt bornholmske unge. Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard & Karen Thisted Petersen (red.) *16. Møde om udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Århus Universitet.
- Larsen, Anne 2019: Dialekt og sociale medier. Yonatan Goldshtein, Inger Schoonderbeek Hansen & Tina Thode Hougaard (red.) *MUDS - Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog* 17. Århus: Århus Universitet.
- Maegaard, Marie 2020: Introduction. Standardization as Sociolinguistic Change. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.) *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. Routledge Studies in Language Change. London: Routledge.
- Maegaard, Marie & Malene Monka 2020: Patterns of Dialect Use: Language Standardization at Different Rates. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.) *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. Routledge Studies in Language Change. London: Routledge.
- Maegaard, Marie & Malene Monka 2019: Sprogforandring over tre generationer i Nordjylland, Sønderjylland og på Bornholm: - Standardisering i forskellige tempi. *Danske Talesprog* 19. 153–181.
- Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen 1991: *Danske talesprog: Dialekter. Regionalsprog. Sociolekter*. København: Gyldendal.
- Nilsson, Jenny & Christian Sjögren 2019: Tillfälligt varietetsskifte som social resurs. Marco Bianchi, David Håkansson, Björn Melander & Linda Pfister (red.) *Svenskans Beskrivning* 36. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Ochs, Elinor. 1992: Indexing Gender. Alessandro Duranti & Charles Goodwin (red.) *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palosaari, Naomi & Lyle Campbell 2011: Structural aspects of language endangerment. Peter K. Austin (red.) *Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. 100–119.

- Pedersen, Inge Lise 2003: Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900–2000. *International Journal of the Sociology of Language* 159. 9–28.
- Pedersen, Karen Margrethe 2009: Bornholmsk dialektsyntaks. Henrik Hovmark, Iben Sletten & Asgerd Gudiksen (red.) *I mund og bog – 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen 5. juni 2009*. København: Københavns Universitet. 249–262.
- Rampton, Ben 2009: Interaction ritual and not just artful performance in crossing and stylization. *Language in Society* 38. 149–176.
- Røyneland Unn 2009: Dialects in Norway: catching up with the rest of Europe? *International Journal of the Sociology of Language* 196/197. 7–30.
- Schegloff, Emanuel A., Gail Jefferson & Harvey Sacks 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53 (2), 361–382.
- Scheuer, Jann, Marie Maegaard, Malene Monka & Anne Larsen 2020: Language Ideologies: a Key to Understanding Language Standardization. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.) *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas*. Routledge Studies in Language Change. London: Routledge. 190–218.
- Shaw, Sara, Fiona Copland & Julia Snell 2015: An Introduction to Linguistic Ethnography: interdisciplinary Explorations. Sara Shaw, Fiona Copland & Julia Snell (eds.) *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations*. London: Palgrave Macmillan. 1–12.
- Silverstein, Michael 2003: Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life. *Language & Communication* 23(3). 193–229.
- Snell, Julia 2015: Linguistic Ethnographic Perspectives on Working-class Children's Speech: Challenging Discourses of Deficit. Sara Shaw, Fiona Copland and Julia Snell (red.) *Linguistic Ethnography: Interdisciplinary Explorations*. London: Palgrave Macmillan. 225–245.
- Steensig, Jakob 2005: Transskription. Mie Femø Nielsen & Søren Beck Nielsen: *Samtaleanalyse*. København: Samfundslitteratur. 175–200.
- Stæhr, Andreas Candefors 2018: Sproglig etnografi: Refleksivitet og sociale medier. Andreas Candefors Stæhr & Kristine Køhler Mortensen (red.) *Sociale medier og sprog – analytiske tilgange*. København: Samfundslitteratur.
- Stæhr, Andreas Candefors, Malene Monka, Pia Quist & Anne Larsen 2020: Dialect in the media – mediatization and processes of standardization. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.)

- Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas.* London: Routledge. 169–190.
- Stæhr, Andreas Candefors & Anne Larsen 2020: Bornholm: The terminal stage of de-dialectalization. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (red.) *Standardization as sociolinguistic change: A transversal study of three traditional dialect areas.* London: Routledge.
- Thomsen, Vilhelm 1908: Bornholmsk sproglære. Lydlære. J. C. S. Espersen *Bornholmsk Ordbog.* København: Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. 1–67.
- Trudgill, Peter 1999: New-Dialect Formation and Dedialectalization – Embryonic and Vestigial Variant. *Journal of English Linguistics* 27(4). 319–327.
- Trudgill, Peter & Tina Foxcroft 1978: On the sociolinguistics of vocalic mergers. Transfer and approximation in East Anglia. Peter Trudgill (red.) *Sociolinguistic Patterns in British English.* London: Edward Arnold. 69–79.
- Vandekerckhove, Reinhild & David Britain 2009: Dialects in Western Europe: a balanced picture of language death, innovation, and change. *International Journal of the Sociology of Language* 196/197. 1–6.
- Westergaard, Astrid 2014: Om sammenhængen mellem sprogvælg og kommunikativ rækkevidde på Facebook. *NyS* 46. 65–101.
- Wimmer, Ludvig 1908: Bornholmsk Sproglære. Bøjningslære. In J. C. S. Espersen (red.) *Bornholmsk Ordbog.* København: Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. 68–149.

Transkriptionsnøgle:

- (.) Pause under 0.5 sekunder
- (0.5) Pause over 0.5 sekunder
- Xxx Uforståelig tale
- {abc} Utydelig tale
- [Overlappende tale start
-] Overlappende tale slut
- Selvfrydelse
- Versaler Høj tale/volumen
- ((abc)) Kommentar til ord eller ytring
- [...] Udeladt passage

Anne Larsen
Ph.d.-stipendiat
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
anne-larsen@hum.ku.dk

Andreas Candefors Stæhr
Lektor, Ph.d.
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
andst@hum.ku.dk